

АНТИЧКА КЊИЖЕВНОСТ КОД СРБА ИЗМЕЂУ 1768. И 1850. ГОДИНЕ

— Реч на отварању изложбе —

Два пута је античка књижевност започињала живот у српској књижи и култури. Имена Хомера, Аристотела, Платона и других античких писаца и мислилаца доспевала су у српску литературу почев од најранијих српских средњовековних књига увек посредно, из византијских хришћанских текстова, и најчешће онолико колико је то било потребно српским писцима оних времена. И у световне, лаичке, средњовековне српске књиге доспевала су дела античких писаца посредно и у оновременој верзији. Ваљда је тада, или само мало касније, у време хуманизма или ране ренесансе, доспело много античких мотива и у српску усмену књижевност. И у усмену литературу доспевали су антички мотиви о нахоцади, одисејама, уграђивању жена у темеље градова и другде, најчешће посредно и увек у оновременом изразу и тадашњој моди. О свему овоме писало се подоста. Научници су одиста поклањали дужну пажњу утицајима античке литературе на српску књижевност и нашли много одговора на загонетке прошлих времена. Више су, додуше, проучавани одједи античке књижевности у средњовековној српској лаичкој литератури и још више у усменој традицији него у хришћанским текстовима, где је то и иначе најтеже.

Други пут дошли су антички текстови у српску литературу у првој половини 18. века. Овај долазак античке књижевности код Срба и њено трајање у њиховој литератури поклапа се са отварањем првих српских средњих школа, карловачке и новосадске латинске школе, а потом и модернијих класичних гимназија у Сремским Карловцима и Новом Саду. Све те школе образовале су многе генерације Срба интелектуалаца у најбољој традицији класике. И као што је то одувек бивало и било, ђаци су с почетка преписивали поетике и реторике на латинском језику, па их учили напамет и тако, ко боље, ко лошије, научили језик оновременог образованог света, а истовремено и све лепо, ако понекад и формалистички схваћено, написано на том класичном језику. Уз латински, али не

толико и не толико добро, учило се у тим старим школама и грчки, па рецитовао и Хомер. Нема сумње, млади људи су се тако одвајали од матерњег језика и духовних производа написаних на матерњем језику, али су бар, и за узврат, постојали део образованог света Европе. Једна корист је одувек искључивала другу, па су каснији историчари националног духовног развитака оно класично образовање називали, никако сасвим оправдано и тачно, као ненародно. Било, међутим, да је то образовање делом и било ненародно, оно је духовни живот Срба, њихову књижевност и културу, у свему изједначило са оновременим европским токовима од којих се до данас није одвојило, а јамчано се и неће никада одвојити.

Први који је схватио потребу уџбеника класичних језика код Срба у 18. веку био је, одиста свестрани, Захарија Орфелин. У једном даху, он је 1765. у Венецији, објавио *Латински буквар*, а 1767, опет у Венецији, и опет код Грка Димитрија Теодосија, и *Первије начашки латинскога језика са Мењшим лексиконом* Јохана Ренија и Кристофора Целарија, који су, уствари, прераде једног руског издања. Па, ипак, био је баш З. Орфелин и први код Срба, који је, данас већ далеке и давне, 1768. у *Предисловију* свога, српског и југословенског часописа *Славено-србској маџазина* закључио да књиге на латинском језику „кроче учених . . . други нитко разумети не могао“, а одамах ту, у *Сонети*, који је може бити и његово песничко остварење, написаном да слави жене, поменуо и Херкула, и Троју, и Дидона, и Клеопатру, и Аспазију и Сократа, па их тако прве увео и у новију српску књижевност. У том свом *Славено-србском маџазину* објавио је З. Орфелин и једно *Писмо кесара Диоклеџијана* и о њему рекао: „Ово писмо јест преведено из самог оригиналног писма, које на латинском језику сочињено [је] и находисија у преславној Библиотеки цесарско-краљевској бечкој“. Објављивањем овог писма започео је он и научно изучавање античке баштине код Срба. Бољи, ученији и славнији од њега тада и није могао започети овакав посао, а српској науци на част служи што је то учинио баш он.

И да је хтео, класичне историјске изворе није могао заобићи ни учени Јован Рајић. Радећи на својој великој, четворотомној, *Историји разних славенских народов, најичаче Болгар, Хорвајшов и Србов*, Беч, 1794—1795, Јован Рајић, отац српских модерних историчара, користио је обилато грчке, латинске и византијске изворе за своје, одиста, обилно и драгоцено дело.

Непрестано присуство античке књижевности у српској књизи 18. века доживело је изузетну афирмацију у делу Доситеја Обрадовића. Још у родном Чакову, најбољи писац српске књижевности 18. века учио је и у грчкој школи и „још дете, срео језик Омира, Аристотела, Питагоре, Сократа, Платона и других великана античке културе од којих се никада за живота није растајао. Само пет година пошто је штампао прве књиге, Доситеј је још увек у Лајп-

цигу код Брајткопфа 1788. штампао и *Езојове и њроких разних баснојворцев басне* и тиме започео објављивање књига античке књижевности код Срба. Писац и просветитељ, одиста великог формата, Доситеј никако није мога да заобиђе Езопа, ако је српској читалачкој публици већ и морао пружити једно дело класичне грчке књижевности. Али Доситеј не би био оно што је устину био, а да својим, изнад свега умним, коментарима није богато користио, гдегод је могао и коликогод је знао, а знао је одиста много, античку књижевност да би објаснио све ваљано и вредно што је учио и зашто се залагао.

Сасвим осавремењени, јунаци античке књижевности доспели су и на странеце првих српских новина у 18. веку. Први овакав текст, *Разјовор Појтемкина са Хароном*, објављен је у 65. бр. *Сербскија новини* браће Маркидес Пуљо, Беч, 24. октобра 1791, по ст. календару, да би потом био узор и другим сличним текстовима у новинама.

И први српски сатиричар новије књижевности, Михајло Максимовић, није могао да заобиђе античку књижевну баштину. У својој књижици *Мали буквар за велику децу*, Беч, 1792, објавио је он и сатиричне текстове о Бахусу и Ксантипи.

Осамнаести век донео је, 1799, Србима и књигу превода текстова Кевита Тивејскога, *Икона или Изображеније човеческаго жишја*, и Епиктита Стоическаго, *Ручница или Нравоучишелна књижица*.

Крај 18. и почетак 19. века донео је и Србима моду класицизма у књижевности и уметности. Српске књиге ће под утицајем те нове моде задуго бити обојене античким садржајима. Књиге Глигорија Трлајића, Атанасија Стојковића, Лукијана Мушицког, Јована Хаџића од познатијих и многе књиге данас једва познатих писаца биле су у свему класицистичке. Ова класицистичка мода, као и свугде у свету, била је праћена бројним преводима дела класичне књижевности. У Будиму је тако 1807. штампана књижица *Два советишелна слова* Плутарха Херонеја и *О васишанији геишеј* Исократ Ретора (Сократа). Следеће године, 1808, опет у Будиму, штампана је још једна књижица Плутарха Херонеја, *Зерцало сујружестива њо јестј Слово о должностј сујружестива*. Цицеронова књижица: *Из VI књије о свободном народном ѡвраленији Сицишона сон* објављена је у Будиму 1811. године. У преводу Аврама Мразовића објављене су 1818. у Будиму две књиге Овидијевих текстова, *Посланиј оиј Поншја књиј IV* и *Печалних књиј V*. Јамачно су ове књиге замишљене као школска лектира. У додацима Давидовићевих *Новина сербских из царствујушчеј града Вјена* објављене су 1821. две Хорацијеве песме у Мразовићевом преводу, а касније и још седам ода.

Већ у првој частици *Лейојиса*, 1824, објављени су преводи Анакреонтових стихова из пера Лукијана Мушицког. Вергилијеви стихови из пера Јована Хаџића објављени су у 3. и 4. частици *Ле-*

шойиса. У 4. частици штампан је и превод једне Езопове басне. У 33. частици, 1833, објављен је један одломак из Тита Ливија, а од 10. частице објављивани су преводи текстова Корнелија Непоса из пера Јована Хаџића. Превод једног писма Плинија Млађег објављен је у 38. частици. Сафине песме у преводу Јована Пачића објављене су у 13. частици, а у преводу Петра Демелића у 28. частици. Сенекини текстови објављени су у частицама од 5—35 а Тибулови у преводу Василија Суботића у 25. частици. Преводи Хорацијевих ода од Лукијана Мушицког објављивани су од прве частице, а то ће потом бити и најпревођенији антички писац на страницама старог *Лейшиса*. Хорација су преводили и Јован Суботић, Теодор Павловић и Василије Суботић. Од 6. частице у *Лейшису* су објављивани и преводи из Цицерона.

Пример *Лейшиса* у објављивању превода дела античке књижевности следили су и други српски књижевни листови и алманаси у 19. веку. Тако су у *Уранији*, Димитрија Тирола, за 1838. објављени преводи Анакреонтових ода, 9, 17. и 43, из пера Вукашина Радишића. Иза 43. оде долао је В. Радишић напомену: „Ја сам оде Анакреонтове већ сре посрбио, но залуд, кал сам само ове три могао у свет пустити“. Ипак неке преводе објавио је у београдској *Голубици* за 1839, 1842. и 1843—44. годину.

Јован Хаџић је у Бечу 1827. објавио књижицу *О сийхоишворсџиву* Хорација Флака. Текст је објавио изворно, у преводу хексаметрима и у десетерцу. У Београду је 1834. објављен превод *Суда самојласној или Забавно дело* Лукијана Самосаћанина. Две године потом у Београду је, 1836, објављен *Дијалог Цицеронов о иријашељсџиву*. Прва три певања из *Илијаге* у преводу Петра Демелића објављена су 1832. у Будиму. Цицеронова *Тускуланска исџишанија* у преводу Јакова Живановића објављена су у Бечу 1842. године. Једна књига превода Корнелија Непоса објављена је у Новом Саду 1845. године. Преводи античких текстова Јована Хаџића објављивани у *Лейшису* и у другим листовима и алманасима штампани су 1858. и у *Делима* Јована Хаџића. Преводи Јована Стерије Поповића из античке књижевности објављивани у листовима ушли су 1854. и у његову књигу стихова *Даворја*.

Колико је античка литература била присутна у српској књижевности најбоље показује Стеријин *Кир Јања* из 1837. године. Већ у првом позорју ове комедије казује Кир Јања „да је славно Диоген седио у буре“. На то му је Јуца одговорила да је то чинио „кад је био луд“. Дабоже да је Кир Јања запрепашћен: „Што луд? Греческо славно филозоф луд?... Филозоф море, славно греческо Диоген седио у буру иш'о без чизму“. Јуца му ни на то не попушта и вели: „Ваљда није имао зашто да купи“. Сада већ мора да следи прича: „... Греческо цар Александер го моли да прими дукате, велико као твоје чело. Филозоф нећи. Цар га моли. Филозоф нећи...“ Стеријин дијалог је сатира на људску нарав, али и доказ да је публика знала оно што је причао. У овом случају она је одлично

знала античке јунаке и слатко се морала смејати ситуациј у којој су се нашли.

И овако летимичан и непотпун поглед на присуство античке литературе код Срба довољан је, чини се, да покаже да је она у њиховој књизи, а тиме и у њиховој култури, имала значајно место и значајан утицај на духовни живот.

И сада када је још увек нема потпуније библиографије о свим преводима античких писаца код Срба, није могућно поуздано рећи шта је све превођено и ко су све били преводиоци античке литературе код Срба. Али ако то и није могућно сасвим поуздано рећи, сасвим одговорно се може казати да је античка литература и код Срба била присутна колико и код свих европских нарда 18. и 19. века. На науци је, добогме, да тражи и налази одговре на сва она непозната питања о значају присуства античке књижевности код Срба. Не мање, наука ваља да одговори и на питања какве је све трагове оставила античка књижевност код Срба у време када су стварали нову литературу. Истовремено, наука ваља да одговори и на питања које су све идеје и форме из античке књижевности доспеле у српску литературу 18. и 19. века. Надати се ваља да наука неће изневерити и да ће и преводи српских античких књига бити инспирација и убудуће, као што су били и онда када се стварала нова српска књижевност.

Нови Саг.

Л. Чурчић.